

Török Sarolta

SZOCIOMETRIAI FELMÉRÉSEK A MEZŐHEGYESI I.SZ. ÁLTALÁNOS IS-
KOLA KÖRZETI FELSŐTAGOZATÁBAN

I.

Társadalmi méretekben is egyre égetőbb kérdés a hátrányos helyzetű iskolák problémája.

A dolgozat, mely egy két évvel ezelőtt megkezdett munka folytatása és befejezése, hasonló iskolát vizsgál. A felmérések a Mezőhegyesi I.sz. Általános Iskola körzeti felsőtagozatában készültek.

Ahhoz, hogy megpróbáljuk feltárni a sajátos helyzet okait, ismerni kell a község településstruktúrájának történelmi előzményeit. 1786-ban itt, Mezőhegyesen hozták létre azt a hatalmas ménesgazdaságot, mely Európa-szerte híressé tette a magyar méneket. 1797-ben II.József látogatása több fontos intézkedést eredményezett a gazdaság fejlődése szempontjából. Fejlesztették a közigazgatást is. A pusztákat négy nagy kerületre osztották, egyik lett a mezőhegyesi. Ezekből 84 járást alakítottak ki, innen származnak a mai község majorjainak számozásai. Ezek a települések 8-10 km-re vannak a falutól.

1870-ben megszüntették az iskolákban addig uralkodó katonai jelleget, s a századfordulóig több majorban hoztak még létre elemi népiskolát.

Az iskolák államosításával és kötelező nyolc osztályossá tételével egy ideig még léteztek a majori osztatlan, vagy rész-

ben osztott nyolc osztályos iskolák. Fokozatos körzetesítéssel szüntetik meg a majori iskolák felső tagozatát, amely osztályokat a központi iskolában kell elvégezni.

A körzetesítés most is tart, évenként újabb majorok felső tagozata szűnik meg, ugyanakkor alsó tagozatuk most is osztatlan vagy részben osztott.

Az iskola hátrányos helyzete kettős. Problémát okoz a településszerkezet, és az iskolák osztatlan vagy részben osztott jellege.

Az A/ osztály számtan, a B/ osztály orosz előkészítő tagozatos. Természetesen ide kerülnek a legjobb tanulók. /70%-uk a központi iskolában végezte el az alsó tagozatot./ A másik két osztály nem tagozatos, ők a "gyengébbek".

Külön gondot kell fordítani az egyes gyermekek sajátos körülményeiből, családi helyzetéből következő problémák megoldására, melyek egyrészt tanulmányi teljesítményükben, másrészt az iskola megközelítésének nehézségében mutatkoznak meg.

A pedagógusok elsődleges feladata az, hogy pontosan feltárják ezeket a hiányosságokat - elsősorban tanulmányi téren.

Az iskola tudatában van annak, hogy a sajátos helyzet számos tényezője miatt fokozott jelentősége van a gyermekek személyiségformálásának, későbbi egész életvitelük szempontjából a társas kapcsolatok alakulásának, a közösséggé formálódásnak.

A vizsgálat célja az volt, hogy megtudjuk, mennyiben befolyásolja az osztály közösségi szerkezetének alakulását a több iskolából jött, különböző felkészültségű tanulókból adódó összetétel.

Azért látszott célszerűnek először az V. osztályban felmérni a helyzetet, mert itt kezdődik az az igen jelentős pedagógiai munka, mely nagymértékben befolyásolja a még itt eltöltendő négy évet, s ehhez a munkához a legkülönbözőbb információkra van szükség.

A legfontosabb feladatok közé tartozik a közösség kialakítása. Számolni kell azzal, hogy a központiak, érezvén tanulmányi eredményeikben megmutatkozó fölényüket, nehezebben fogadják maguk közé majori társaikat.

Az első vizsgálat 1972. őszén készült, szociometrikus kérdőívvel, melyből fény derül a tanulók szociális helyzetére, szüleik foglalkozására, lakhelyükre, az alsó tagozatos iskola helyére, a tantárgyakhoz és a tanuláshoz való viszonyukra, társválasztásuk alakulására és pályairányultságukra.

A feldolgozás matrix táblázatok és szociogramok segítségével történt, a központi helyet a következő három kérdés foglalta el:

9. Van-e már barátod az osztályban, ki az és miért?
14. Kivel tanulnál szívesen az osztályban és miért?
15. Kit hívnál meg hozzátok vendégségbe az osztályból és miért?

Egy év múlva az osztályok összetétele megváltozott. Az átcsoportosítás döntő szempontja a tanulmányi eredmény gyengesége, illetve magas szintje volt. A problémát csupán az jelenti, hogy a már alakuló félben lévő közösségeket bontották meg.

Azok a tanulók, akik a tagozatos osztályokban nem feleltek meg a követelményeknek, átkerültek a másik két osztályba, ahol a szint jóval alacsonyabb. Ugyanígy a gyengébb osztályok kiemelkedő tanulói a jobb osztályok valamelyikébe mentek át. A szülők és tanulók beleegyezésével a pedagógusok csak így látták biztosítotttnak a további eredményes munkát.

II.

Ahhoz, hogy az újabb vizsgálatok eredményei világosak legyenek, célszerű szólni az V. osztály eredményéről.

5/A. osztály

25 főből négy tanuló majori. A szülők döntő többsége mezőgazdaságban és iparban dolgozó fizikai munkás.

Elsősorban a majori tanulók osztályon belüli helyzete érdekes, s a későbbiekben is ez kerül előtérbe. A kölcsönös kapcsolatok száma 8, ebből 2 majori tanulónak van kölcsönös baráti viszonya két központival. A másik két majori tanuló izolált helyzetű, s hozzájuk jön még két társtalan központi. 5 tanulót mellőztek, ők választottak, de viszontválasztást nem kaptak. Jellemző még néhány tanulóra az extrovertáltság, vagyis a megelőző kapcsolatok erőssége tart még az újjászervezett osztályban is.

A meglévő adatokból ki tudjuk számítani a csoportkohézió mutatóját is, melynek az egy évvel későbbi adatokkal való összehasonlításakor lesz jelentősége. A csoportkohézió a csoport tagjainak összeforrottságát jelenti, a csoport állapotának általános jellemzője, a csoportot összetartó specifikus erő. A kapott érték önmagában természetesen nem kifejező, csak kiegészítő

adatként használható, hiszen mint egy állapot jellemzőjének, számtalan változója, dimenziója lehet. Ennek az osztálynak a csoportkohéziója: 0,96.

6/A. osztály

Létszám: 26 fő - 20 központi és 6 majori tanuló.

Változások történtek létszámban és összetételben egyaránt. Így az eredeti célkitűzést -- azt, hogy az osztály szociális strukturájában egy év alatt történt változás pontosan regisztrálható legyen -- nem sikerült megvalósítani. Talán azért mégsem felesleges elemezni a megváltozott helyzetet, még akkor sem, ha ez negatívumként fogható fel.

A három új tanuló megtalálta helyét az osztályban, a figyelemre méltó az is, hogy megszűnt az izoláltság mint jelenség. Mindenki próbál valamilyen módon kapcsolódni a többiekhez, legtöbbször egy pároshoz harmadikként. A szociogram ábrája ismét láncszerű kapcsolódást mutat, tehát nincs igazán népszerű tanuló az osztályban, pedig ez ebben a korban gyakori jelenség. A csoportkohézió kiszámításakor gyengébb eredményt kapunk: 0,61. A romlás annak is köszönhető, hogy míg V. osztályban a választás maximuma 3 volt, most csupán egy. Megalapozottabb lenne ez a választás?

A motívumok alakulásában feltétlen fejlődés mutatható ki, s ez kritikai érzékük magasabb szintjét mutatja.

5/B. osztály

Létszám: 25 fő - ebből 7 tanuló a majori.

A szülők foglalkozási megosztása: az apák 70%-a a mezőgazdaságban és iparban dolgozó fizikai munkás, az anyák 40%-a háztartásbeli, 40%-a iparban vagy szolgáltatásban dolgozik.

Az osztály előkészítő orosz tagozatos.

Társas kapcsolatok: nincs izolált helyzetű tanuló, s ez már kedvezőbb. Mindössze 6 kölcsönös kapcsolat van, s ebben az osztályban is gyakori, hogy a központiak nem a majoriakat választják, akik viszont épp ezért olyanokat jelölnek meg, akik népszerűek, több barátjuk van, s ők is szeretnének közéjük tartozni. A fiuk-lányok külön csoportot alkotnak, de a fiuk egymáshoz való viszonyulása sokkal szorosabb kapcsolatot mutat. Mind a 7 majori tanuló mellőzött, ők csak választottak, viszontválasztást nem kaptak.

Csoportkohézió: 0,55.

6/B. osztály

A létszám változatlan, csupán az összetétel nem azonos. Ketten - majoriak - a gyengébb osztályokból jöttek át. Így az arány 17:8 a központiak javára.

A megváltozott összetétel a szülők foglalkozás-szerinti megoszlását lényegesen nem befolyásolja.

Az osztály társas szerkezetében pozitív változás figyelhető meg. Továbbra sincs izolált helyzetű tanuló, mellőzött a tavalyi tizzel szemben 7 személy, az egyik az ujonnan jött majori tanuló.

A lányok és fiuk most is külön csoportot alkotnak, de a fiuk összetartása most is szorosabb, mint a lányoké, bár nem azonos erősségű a tavalyi csillagszerű szerkezettel. Nincs népszerű

egyen, az ötödikben még oly népszerű /21./ tanuló most csak 2 szavazatot kapott, s helyébe a tavalyi kölcsönös kapcsolatban lévő párja lépett, de csak három szavazattal.

A csoportkohézió értéke: 0,65, javulást mutat, annak ellenére, hogy lazultak a szerkezetek. A számokban megmutatkozó emelkedés a több kölcsönös választásnak és a kevesebb mellőzött személynek köszönhető.

5/C. osztály

Létszám: 25 fő, ebből 11 a majori.

A szülők foglalkozási megoszlása: az apák 85%-a mezőgazdaságban és iparbandolgozó fizikai munkás. Az anyák 50%-a háztartásbeli, 20%-a iparban dolgozik.

A bevezetésben említett szelektálás szerint ebbe az osztályba kerültek azok a tanulók, akik nem ütötték meg azt a szintet, hogy valamelyik tagozatos osztályban tanuljanak. Majdnem a fél osztály majori.

Barátválasztásukra fokozottabban jellemző az, hogy a majoriak még mennyire nem tudtak beilleszkedni központi társaik közé.

Kevesen találtak baráttra. Három izolált helyzetű tanuló van, mind a három majori. A mellőzöttek száma öt, közülük egy a majori. Hat kölcsönös választás található, főleg a lányokra jellemző a párokra szakadt, láncszerű kapcsolat.

A csoportkohézió mutatója: 0,43.

6/C. osztály

Létszám: 22 fő - hat tanuló elment, helyette négy jött. A felmérésen ketten hiányoztak, így 20 tanuló által kitöltött kér-

dőlv volt feldolgozható. A jobb osztályból is kerültek át. A husz tanulóból tizenöt a majori.

A szülők foglalkozás-szerinti megoszlása néhány %-kal emelkedett a mezőgazdasági és ipari fizikai munkás kategóriájában.

A társas kapcsolatokat vizsgálva azonnal szembetűnik a változás. Izolált helyzetű tanuló öt van - közülük három a majori -, tavaly csak egy volt. Mellőzött hat tanuló a tavalyi öttel szemben, köztük csak egy új tanuló van. Legjobban a kölcsönös kapcsolatok száma csökkent. Ötödikben hat barát-pár volt, most csak öt, s mindössze egy azonos az egy évvel ezelőttivel. A szociogram képe is teljesen más jellegű strukturát mutat.

Most nincsenek párok, a fiúk csoportja is szétesett három alcsoportra. A lányok egyetlen kölcsönös kapcsolat nélkül alkotnak csoportot. Mi lehet az oka a változásnak? Ha megfigyeljük, kiket tettek át másik osztályba és kik maradtak ki, máris választunk a kérdésre. Szinte kivétel nélkül jó közösségi emberek távoztak a még egyébként is alakításra szoruló közösségből. Így felbomlott a kapcsolat azok között, akik most társalanokká, mellőzöttekké váltak, azért, hogy most tanulmányi eredményükhöz méltó osztályba kerüljenek. A tanulmányi eredmény ilyen módon előtérbe állítása károsan befolyásol egy másik, legalább ilyen fontos tényezőt, a közösséggé formálódást.

A csoportkohézió 0,43-ról 0,15-re csökkent. Közvetlen oka a kevés számú választásban és kölcsönös kapcsolatban kereshető. Egyik osztály sem mutatott ilyen nagyarányú romlást, igaz, itt volt a legerősebb a fluktuáció.

5/D. osztály

Létszám: 22 fő, ebből 11 majori.

A szülők foglalkozás szerinti megoszlása: az apák 90%-a a mezőgazdaságban és az iparban dolgozó fizikai munkás. Az anyák 50%-a háztartásbeli, 20%-a az iparban dolgozik fizikai munkásként.

A társas kapcsolatok vonatkozásában még sok tennivalója lenne az osztályfőnöknek, de a többi pedagógusnak is.

Ebben az osztályban van a legtöbb izolált - 5 tanuló, ebből 2 a majori. Szintén öten mellőzöttek, közülük négyen majoriak. Csupán négy kölcsönös választás van, kettő vegyes - központi-majori - s ez már pozitívum. Többen tekinthetők viszont extrovertáltak, főleg a majoriak, akiknek olyanok a barátaik, akikkel az általános iskola alsó tagozatában együtt jártak. Kevesen indokolták választásukat - ez ítéletalkotásbeli hiányosság. Csoportkohéziójuk: 0,24. Ez az alacsony szám a kevés számú választásból adódik.

6/D. osztály

Létszám: 24 fő - 2 elment, 4 tanuló jött - ők mindannyian központiak.

A szülők foglalkozási összetételét a változás nem befolyásolta. Az osztály társas kapcsolata pozitív irányba fejlődött. Az ötödikes eredményeknél elmondtuk, hogy még sok tennivalója van az osztályfőnöknek, hogy az osztály közösséggé váljon. Nézzük az eredményt: nincs izolált helyzetű tanuló, holott ötödikben öt volt.

Igaz viszont, hogy a mellőzöttek száma megnőtt, de már maga az a szándék, hogy a többiekhez kíván tartozni, feltétlen előrelépést jelent. S ami még nagyon fontos: az újonnan jött tanulókat szívesen fogadták maguk közé, sőt, a hat kölcsönös vá-

lasztásban az egyik új tanuló is benne van. Egy év alatt nagy eredmény ez, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az egyik tavaly még izolált tanuló most egy barátpáros tagja. Ebben az osztályban sincs kimondottan népszerű tanuló, az átlagos szavazatok száma kettő. Viszont annak ellenére, hogy változott az osztály összetétele, sikerült annyira közelhozni egymáshoz a tanulókat, hogy legalább annak igénye felmerült, hogy ők is szeretnének valakihez tartozni az osztályban. Ha megnézzük a majoriak helyzetét, a mellőzöttek szinte mind közülük kerülnek ki. Van olyan is, aki névszerint senkit nem nevez meg, mindenkit szeret az osztályban – erősen szociomócionális beállítottságu, s ő két szavazatot is kap. Az osztály szociogramja láncszerű szerkezetű. Csoportkohéziójuk 0,24-ről 0,49-re emelkedett.

III.

A felmérés az V. osztályban 1972. decemberében készült. Ekkor az osztályok három hónapja voltak együtt, amely idő többé-kevésbé elegendő volt ahhoz, hogy a közösséggé alakítás feltételeit létrehozzák azokban az osztályokban, ahol legtöbbjük azonos alsó tagozatba járt. A problémát elsősorban a majori tanulók beillesztése jelentette. Hiszen ha szociális helyzetüket nézzük, sokan nagyszámu családból jöttek, a szülők fizikai dolgozók, a munkájuk nehézsége miatt már alsó tagozatban sem tudtak segíteni abban, hogy pótolják az iskola osztatlan vagy részben osztott jellegéből következő tárgyi hiányosságokat. Az ötödik osztályban kettős hátránnyal kell megküzdniük. A

tanulmányi eredményükben mutatkozó hiányosságokkal - ez a komolyabb -, és a település-strukturából következő problémával. Végül is ez utóbbi következménye a teljesítményben jelentkező hiányoknak. Ezekkel a hátrányokkal kezdik a felső tagozatot, mindjárt egy olyan osztályban, amely meghatározza - egy-két kivételtől eltekintve - előrehaladásuk lehetőségét. Amennyiben hozott tanulmányi eredményük elegendő ahhoz, hogy a jobb osztályok valamelyikébe kerüljenek, ahol lehetőségük van többet produkálni, úgy a sok jó tanuló ösztönző ereje is segít. Ha képességeiket az új környezet hatására felszínre tudják hozni, szorgalmukkal és tanári segítőkészséggel legyőzhetik hátrányaikat és felzárkózhatnak a megkövetelt szinthez. Nehezebb helyzetben vannak azok, akik alsó tagozatos gyengébb átlaguk miatt ötödikben is gyengébb osztályba kerülnek, hiszen nem biztos, hogy a gyengébb eredmény valóban gyengébb képességeket takar, s az esetleges képességek sem kerülnek minden esetben a felszínre.

A tanulmányi eredmények előnyben részesítése mellett a másik lényeges tényező a közösség kialakítása osztályon belül.

Különösen fontos része ez az oktató-nevelő munkának, hiszen a közösség hajtóereje segíti a pedagógiai munka hatékonyságát.

A második felmérés egy évvel később, az akkor már hatodikos osztályokban készült. A cél annak a változásnak a lemerése volt, hogy milyen eredménnyel járt az ötödikben elkezdett pedagógiai munka. A kérdőíveken kívül nagy segítséget nyújtottak az osztályfőnökökkel folytatott beszélgetések.

Mivel két osztály előkészítő tagozatos, a döntő szempont az volt, hogy a két kiemelt osztályban valóban azok folytassák tanulmányaikat, akiknek képességeik, felkészültségük és nem utolsósorban szorgalmuk lehetővé teszi a magasabb szintű

képzés hatékonyságát. Ezért kerülhetett arra sor, hogy azok a tanulók, akik nem bírták ezt a szintet, képességüknek megfelelő osztályban tanuljanak. Ezt maguk a tanulók is belátták, számukra különösebb problémát nem jelentett. Talán a tanulmányi eredmény mellett figyelembe kellene venni azt is, hogy ezzel nem hátráltatják-e az osztályközösség fejlődését. A hátrányos helyzet valóban problémát jelent, nemcsak a tanulásban, hanem a szociális kapcsolatteremtésben, a tanulóknak az osztályban elfoglalt helyzetében, magatartásában, viselkedésében.

A hatodik osztályban történt változások ellenére sem látszik célszerűtlennek megnézni a tanulók osztályban elfoglalt helyét, viszonyukat társaikhoz, és az új tanulókhöz. Azt kell tehát megfigyelni, hogy az ötödikben még társtalan, mellőzött tanulók érzik-e már a közösséget, próbálnak-e ők közelebb kerülni a többiekhez, vagy bevonják-e őket a többiek.

Az eredmény sajnos nem a legjobb, bár vannak osztályok, ahol fejlődés jelentkezett. Van, ahol megszűnt az izoláltság, helyette viszont több a mellőzött. Lehet ezt fokozatnak is tekinteni. Ötödikben még nem választottak, de egy év múlva megérkezik bennük a közösséghez tartozás vágya. A további fokozat az lenne, hogy őket is elfogadják barátoknak.

A két év alatt történtek bebizonyították, hogy élő probléma a hátrányos helyzet és nagyon sok erőfeszítést kell tenni azért, hogy a tanulók ezt ne érezzék meg.

A társválasztások alakulását nézve úgy tűnik, hogy létezik ez az érzés. Különösen erősödik, ha a tanulmányi teljesít-

ményt vizsgáljuk, hiszen a tagozatos osztályban csak azok tanulhatnak, akik kiváló teljesítményt nyújtanak. Tudjuk, hogy ezt a teljesítményt számos tényező befolyásolja, s ezek közül csak egyik a személyes adottság, képesség, de nem egyedüli meghatározó. Nagy szerepet játszik a környezet, a gyermekeket érő ingerek milyensége, szülők ösztönzése, stb.

A vizsgálat egy iskola életében a jelenlegi helyzet felmérését és nem annyira a probléma megoldását célozta.

Összegezve a tapasztalatokat, lényeges megjegyezni, hogy elsőrendű feladat az - s természetes is -, hogy az oktatás korszerűsítésére nyújtsunk segítséget a tanulásban, de legalább ilyen fontos a személyiség formálásában, nevelésében kifejtett munka. Ehhez elsőrendű feladat éppen a tanulók, főleg tanyai tanulók, egyoldalu, szegényes kapcsolatrendszerének bővítése, a körzeti iskolák sajátos helyzetében a közösség formálása.

A vizsgálatból is kitűnik, hogy nehéz helyzetben vannak a körzeti iskolák oktatási feladataik megoldásában is.

Talán még több központi segítséget igényelnek, de az eddigiek-nél is fokozottabb gondot kell fordítani a közösségi nevelésre. A közösség a legnagyobb nevelőerő, amelyben az egyes személyiség formálódik, és ennek a "tőkebefektetésnek" a "kamatjai", mint a nevelőmunka eredményei szükségszerűen megmutatkoznak a tanulmányi teljesítmény növekedésében, a hátrányok felszámolásában.

I R O D A L O M

- CSÖREGH Éva : A nevelésszociológia műhelyében.
A Pedagógia Időszerű Kérdései Hazánkban.
Tankönyvkiadó, Bp. 1971.
- HUNYADI - PATAKI : Csoportkohézió. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973.
- KOLOMINSZKIJ-ROZOV: A tanulók közti kapcsolatok vizsgálata szociometrikus módszerrel.
Pedagógiai Szemle, 1964/4
- Dr. KOZMA Tamásné-
- Dr. KOZMA Tamás : A személyes dokumentumok felhasználása a hátrányos helyzet felderítésében.
Pedagógiai Szemle, 1969/9
- PETRUSEK, Miroslav: Szociometria.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1972.
- VÁRKONYI József : Mezőhegyes fejlődéstörténete.
Értekezés. 1937. Kézirat.
- Tanulmányok a mai faluról. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.